

Novoszáth Péter

Az ortodox válságkezelés látványos kudarca – Görögország és a trojka példája

**Spectacular Failure of Traditional
Crisis Management – The Case of Greece
with the EU/ECB/IMF Troika**

Összefoglalás

Az ortodox válságkezelési mód, a megszorító intézkedések hívei szerint a kormányzati kiadások jelentős csökkentése elsősorban azzal fejt ki pozitív hatását, hogy megváltoztatja a jövőbeni várakozásokat a kormányzati kiadások és az adók alakulását illetően, és ennek következtében ösztönzi a magánszektor fogyasztását, és végső soron a gazdaság bővülését. Görögországban ezzel szemben a megszorító intézkedések végzetesen felgyorsították a gazdaság zsugorodását, különösen azért, mert korábban a gazdasági növekedés egyik fő motorja a háztartási fogyasztás volt, és ezt csökkentette drasztikusan a kormány, aminek következtében még mélyebb válságba taszította az ország gazdaságát és lakosságát.

DR. NOVOSZÁTH PÉTER CSc, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem adjunktusa
(Novoszath.Peter@uni-nke.hu).

Summary

According to the advocates of traditional crisis management using austerity measures, significant reduction in government spending has its favourable effects felt primarily by changing expectations regarding future government spending and taxes and, consequently, encourages private consumption and, ultimately economic expansion. By contrast, in Greece austerity measures fatally accelerated shrinkage of the economy, especially as previously household consumption used to be a key driver of economic growth. Austerity measures drastically cut household consumption, which plunged the country's economy and population into an even deeper crisis.

Ma már kevesen emlékeznek rá, de a görög gazdaság volt az eurózóna egyik leggyorsabban növekvő gazdasága 2000 és 2007 között, amikor Görögország gazdasági növekedésének átlagos üteme még 4,2% volt. Az ekkor még stabil és dinamikusan növekvő gazdaság és a csökkenő államkötvényhozamok sokáig lehetőséget adtak a görög kormányoknak arra, hogy jelentős strukturális hiányt engedjenek meg maguknak.¹ A kedvező gazdasági környezetben az egymást követő görög kormányok nem igyekeztek csökkenteni a magas állami kiadások következtében jellemző magas költségvetési hiányt, csökkenteni a közsférában alkalmazottak átlagosnál magasabb arányát, és egyáltalán nem törekedtek a magas államadósság csökkentésére sem. Így Görögország szuverén államadósság-állománya 1993-tól mindvégig megközelítette vagy meghaladta az ország GDP-jének 100 százalékát.

Azután 15 év folyamatos gazdasági növekedés után a görög gazdaság mély recesszióba süllyedt 2009-ben, az Egyesült Államokban 2007-ben kitört pénzügyi és gazdasági világválság hatására. Ennek következményeként pedig a görög gazdaságnak egyszeriben a gazdasági növekedés csökkenése mellett Európa legnagyobb GDP-arányos költségvetési hiányával és adósságállományával kellett szembenéznie. A GDP-arányos költségvetési hiány 2009-ben 15,4 százalékot ért el. Az ország GDP-arányos adósságállománya 2009-ben a 2008. évi 110,7%-ról 127,1%-ra, több mint 17 százalékkal nőtt meg egy év alatt. A gazdasági válság hatására az ipari termelés 2010 márciusa és 2011 márciusa között 8 százalékkal esett vissza.² A gazdaság 2009. évi drámai méretű zsugorodása miatt a

ruhaipar legtöbb vállalata tönkrement 2010-ben, az egész iparágban jelentkező veszteségek hatására.³ Az építőipar teljesítménye 2009-ben átlagosan 17,4%-kal, 2010-ben 31,7%-kal csökkent.⁴ A munkanélküliek száma 2008-tól 2011-ig több mint duplájára nőtt, és ennek megfelelően a munkanélküliségi ráta a 2008-as 7,7%-ról 2009-ben 9,4%-ra, 2010-ben 11,9%-ra és 2011-ben 15,8%-ra nőtt.⁵

A görög 10 éves hosszú távú államkötvények kamata 1998. január 1. és 2006. január 1. között még egyértelműen csökkenő trendet követett. Ezt követően 2006. január 1. és 2010. január 1. között enyhe, de világos emelkedés vált jellemzővé, 2010 januárjától azonban a kamatok rakéta-sebességgel kezdtek el emelkedni egészen 2011 júliusáig, amikortól az ország a piacról gyakorlatilag finanszírozhatatlanná vált, és csődbe ment. A görög 10 éves államkötvények kamata 428 bázisponttal romlott 2010. július 31. és 2011. július 31. között. Az aktuális értéke 2011. július 31-én 14,69% volt. A kötvények hozama 1998. január 1. és 2011. július 31. között átlagosan 5,29% volt. A legnagyobb értéket ebben az időszakban, 17,58%-ot, 2011 júliusában érte el, míg a legalacsonyabbat, 3,23%-ot 2005 szeptemberében.⁶

A görög állam finanszírozásának költségei olyan mértékben emelkedtek meg az ország adósságának többszörösére nőtt kamatainak hatására, hogy Görögországnak az IMF-hez és az EU-hoz kellett fordulnia segítségért. Ennek eredményeként az eurózóna-országok és az IMF 2010. május 2-án megegyeztek egymással, hogy 110 milliárd euró (146 milliárd dollár) hitellel segítik meg Görögországot, amennyiben az annak igénybevételéhez feltételül szabott rendkívül szigorú megszorító intézkedéseket teljesíti.⁷

A GÖRÖGORSZÁGBAN EDDIG BEVEZETETT HAT MEGSZORÍTÓCSOMAG FŐBB INTÉZKEDÉSEI

Első megszorítócsomag – 2010. február

Az első megszorítócsomag a Nemzetközi Valutaalappal és az Európai Központi Bank által nyújtott 80 milliárd eurós hitelhez kapcsolódó memorandum aláírásával lépett hatályba. Az első megszorítócsomagot 2010 februárjában véglegesítették, és többek között az összes közalkalmazott bérének befagyasztását, a közalkalmazottak

prémiumkifizetéseinek 10%-kal való csökkentését, valamint a túlórával és a munkához kapcsolódó utazásaikkal kapcsolatos kiadásai csökkentését tartalmazta.⁸

Második megszorítócsomag – 2010. március

A görög parlament 2010. március 5-én, újabb bankcsődöktől való félelem közepette, egy újabb, 4,8 millió euró összegű kiadáscsökkentő csomagot fogadott el.⁹ Ennek során többek között 30%-kal csökkentették a karácsonyi, húsvéti és a fizetésekhez nem kapcsolódó bónuszkifizetéseket, 12%-kal az állami többlettámogatásokat, és 7%-os fizetéscsökkentést jelentettek be a köz- és magánalkalmazottak fizetésében. Az áfakulcsokat 4,5-ről 5%-ra, 9-ről 10%-ra és 19-ről 21%-ra emelték, az üzemanyagok adóját 15%-ra emelték, és 10–30%-ra emelték az importautók adóját is. A görög kormány 2010. április 23-án, látva, hogy a második megszorítócsomag sem javított érdemben Görögország gazdasági pozícióját, kérte az EU/IMF-segélycsomag az eredetihez képest korábban történő aktiválását. Görögországnak még 2010. május 19-e előtt pénzhez kellett jutnia ahhoz, hogy képes legyen tartozásai éppen esedékes részletét törleszteni. Ehhez ekkor 11,3 milliárd dollárra volt szüksége.¹⁰

**...tömeges tiltakozásokkal
fogadták a görögök az újabb
megszorításokat.**

Harmadik megszorítócsomag – 2010. május

Az akkori görög miniszterelnök, George Papandreou 2010. május 1-jén egy újabb, példátlan megszorítócsomagról tett bejelentést. A bejelentett intézkedések hatására 2012-ben további mintegy 38 millió euró megtakarítást reméltek tőle, és előterjesztői a görög parlamentben Görögország történelmében a generációk óta legnagyobb kiadáscsökkentő lépésként jellemezték az újabb megszorító intézkedéseket. 2010. június 29-én és 30-án két lépésben szavazott a görög parlament az elfogadásáról. Másnap országos méretű általános sztrájkkal és tömeges tiltakozásokkal fogadták a görögök az újabb megszorításokat. A tömegdemonstrációk folyamán három ember meghalt, tucatnyian megsérültek,

és 107 embert tartóztattak le.¹¹ A harmadik megszorítócsomag az alábbi intézkedéseket tartalmazta:¹²

A két korábbi megszorítócsomagon túl a közsférájuttatások újabb 8%-os csökkentését, valamint az állami közüzemként működő DEKO cég munkavállalói fizetésének 3%-kal történő csökkentését.

A közszolgáltató szektorokban dolgozóknál a kétévente járó prémiumokra 1000 eurós felső határ bevezetését, valamint a kétévente járó prémium eltörlését azoknál a dolgozóknál, akik több mint 3000 eurót keresnek havonta.

A közalkalmazottak 13. és 14. havi fizetéseinél havi 500 eurós felső korlát megállapítását, valamint a 13. és 14. havi kifizetések eltörlését azoknál az állami alkalmazottaknál, akik több mint 3000 eurót keresnek havonta.

A 13. és 14. havi nyugdíjkifizetések 800 euróra történő korlátozását, 2500 euró havi nyugdíj felett pedig a teljes eltörlését.

A magas nyugdíjak esetében egy korábban bevezetett speciális adó újbóli életbe léptetését.

A vállalatok profitjának megadóztatására egy különleges adó kivetést.

A vagyonadó mértékének emelését.

Az importautókra kivetett adó további 10%-kal történő emelését.

Törvényi változtatások bevezetését az elbocsátások és a túlórák esetében.

Az áfakulcsok további emelését 19%-ról 23%-ra, 9%-ról 11%-ra, 4%-ról 5,5%-ra.

A luxusadók 10%-kal történő emelését az alkoholok, cigaretták és az üzemanyagok esetében.

A férfiak és nők nyugdíjkorhatárának az egységesítését.

Az általános öregségi nyugdíj korhatára nem változott, de egy új eljárás bevezetésével az öregségi nyugdíj korhatárának megállapítását a születéskor várható élettartam változásához igazították.

Pénzügyi stabilitási alapot hoztak létre.

A közalkalmazottak esetében az öregségi nyugdíj korhatárát 61-ről 65 évre emelték.

Az állami tulajdonú vállalatok számának 6000-ről 2000-re való csökkentését.

A helyhatóságok számának 1000-ről 400-ra való csökkentését.

Negyedik megszorítócsomag – 2011. június¹³

Az állami tulajdon értékesítéséből és privatizációból származó bevételek 50 milliárd euróval való növelése.

Az évi 8000 euró jövedelemmel rendelkezők adójának növelése.

Az évi 12 000 euró jövedelemmel rendelkezők esetében extraadók bevezetése.

A házipépítések áfakulcsának emelése.

Egy extra 2%-os adó bevezetése a munkanélküliség elleni küzdelem érdekében.

Az alsó nyugdíjkifizetések határainak átszabása 6-ról 14%-ra, illetve 4-ről 10%-ra.

Az állami tulajdon kiaknázására egy új speciális ügynökség felállítása.

A görög kormány 2011. augusztus 11-én több adót vezetett be az emberek ingó vagyonának megadóztatására. Az új adót az érintett tulajdosoknak az elektromos számlájukban kell befizetni, és 2011–2012-ben mintegy 4 milliárd euró pluszbevételt reméltek tőle.

Ötödik megszorítócsomag – 2012. február¹⁴

A minimumbérek 22 százalékkal történő csökkentése a jelenlegi 750 euró/hóról.

Az ünnepi bónuszkifizetések végleges eltörlése (korábban évente két teljes havi bér került kifizetésre).

A közszféra alkalmazottai számának 150 ezer fővel történő csökkentése 2015-re, 15 ezer fővel történő csökkentése 2012 végéig.

A nyugdíjak 300 millió euróval történő csökkentése 2012-ben.

Törvényi változások végrehajtása a könnyebb elbocsátás érdekében.

Az egészségügyi és a védelmi kiadások csökkentése.

Az ipari szektornak jogi lehetőségek biztosítása a válságra hivatkozással a bérek csökkentésére.

Az eddig zárt szakmákban a verseny lehetőségének megnyitása, különösen az egészségügyben, a turizmusban és az ingatlanszektorban.

A privatizációból befolyó bevételek 15 milliárd euróra történő emelése, beleértve a görög gázszolgáltató vállalatok, a DEPA és DESFA értékesítését. Középtávon a bevételi cél 50 milliárd euró maradt.

*Hatodik megszorítócsomag – 2012. november*¹⁵

A nyugdíjkorhatár 65 évről 67 évre történő emelése.

A nyugdíjak további 5-15 százalékkal való csökkentése.

A rendőrök, katonák, tűzoltók, tanárok, bírák, igazságügyi tisztviselők fizetésének csökkentése és a minimálbér összegének a csökkentése.

Szabadsággal kapcsolatos juttatások csökkentése.

A végkielégítések összegének 35%-kal való csökkentése.

A felmondási idő 6 hónapról 4 hónapra történő csökkentése.

A nemzetközi hitelezők 2012. október végén sokáig nem hagyták jóvá a második, 130 milliárd eurós mentőcsomag újabb, 31 milliárd eurós részletének folyósítását. A pénz nélkül a görög államháztartás még 2012 novemberében is csődbe mehetett volna. Azaz a csődhelyzet az eddigi mentőcsomagok és megszorító intézkedések ellenére sem múlt el, azaz a görög gazdaság további alakulásának sorsa még mindig kilátástalan.

HASONLÓSÁGOK A GÖRÖG ÉS AZ ARGENTÍN VÁLSÁG KÖZÖTT

Jason Manolopoulos görög származású amerikai közgazdász írja 2011-ben megjelent könyvében, az *Undorító adósságban*, hogy amióta az euró-zóna válsága 2009 végén és 2010 elején kritikus fázisba került, az Európai Unió vezetői számára a legsértőbb és leginkább dühöt kiváltó kijelentés az, hogy „Görögország olyan, mint Argentína”.¹⁶ Számos hasonlóság figyelhető meg a két ország elmúlt néhány évtizedes gazdasági, társadalmi fejlődésében. Mindkét ország a nemzetközi környezet megváltozása nyomán súlyos adósságválságba került, Argentína az ázsiai válság hatására 2000-ben, míg Görögország a 2007-ben bekövetkezett pénzügyi és gazdasági világválság következményeként a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF) kellett, hogy forduljon segítségért. Argentína ezt követően nem sokkal, 2001 decemberében pénzügyileg fizetéseképtelenné vált.¹⁷

Jason Manolopoulos könyvében elsősorban három jelentős hasonlóságra hívja fel a figyelmet a két ország pénzügyi összeomláshoz vezető útjának fejlődésében:¹⁸

1. A válságot a hazai valuták jelentős reálfelértékelődése előzte meg, és
2. beruházási és fogyasztási boom bekövetkezése, valamint
3. a külső fizetési mérleg folyamatos romlása.

Egyre több közgazdász veti föl, hogy néhány ország nagyon magas és egyre növekvő mértékű fizetésimérleg-hiányáért éppen az Európai Központi Bank hibás gazdaságpolitikája okolható. Így azután egyes szakértők joggal vetik fel, hogy az igazi probléma nem az, hogy a jegybankok nem függetlenek a kormányzati befolyástól, hanem sokkal inkább az, hogy a mindenek felett álló pénzügyi szektornak való megfelelés helyett a lakosság felé való átláthatóságukat kellene növelniük.¹⁹ A monetáris politikát sokkal inkább a gazdaság reálfolyamatainak egyensúlyára, mintsem az árstabilitásra kellene fókuszálniuk.²⁰ A magas kamatlábak ugyanis egyértelműen gátjai a gazdasági fejlődésnek, mint azt például Brazília tapasztalatai is alátámasztják.²¹ Azonban amíg jó néhány kutatás igyekezett kapcsolatot találni a jegybanki függetlenség és a gazdasági teljesítmények között, ezek eredménye egyáltalán nem meggyőző.²² Ugyan számos olyan tanulmány született különböző szerzőktől, amely azt tűnik alátámasztani, hogy a jegybankok nagyobb függetlensége alacsonyabb szintű inflációt eredményez.²³ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ezek a tanulmányok nem tudtak kimutatni szoros kapcsolatot a jegybankok függetlensége és más fontos gazdasági változók, mint a gazdasági növekedés, a munkanélküliség vagy a reálkamatlábak nagyságának az alakulása között. Ellenben e tanulmányok is leszögezik, hogy amíg a jegybanki függetlenség pozitív hatást gyakorol az árszínvonal alakulására, addig semmilyen mérhető hatást nem gyakorol a tényleges gazdasági teljesítményekre.²⁴

Valószínűleg a sok hasonlóság Argentína és Görögország válságba jutásában azért vált ki olyan dühöt a brüsszeli adminisztrációban, mivel emlékezteti őket a válság kitörésében és elmélyülésében játszott súlyos felelősségükre és mulasztásaikra. Többek között arra is, hogy Görögország pénzügyi összeomlása mintegy tíz évvel később következett be az argentin pénzügyi csődöt követően, de miért nem sikerült semmit sem tanulni belőle? Például azt sem sikerült megtanulniuk, hogy milyen következményekkel is járhat egy csak látszólag fejlett, de valójában fejletlen ország gazdaságára nézve, ha a nemzeti valutáját hosszú távon egy erős valutához köti. Minden ország sajátos történelmi, gazdasági gyökerekkel, jellemzőkkel rendelkezik, ezek megismerése, megértése nélkül gyakorlatilag lehetetlen gazdasági sikert elérni. Sem a Nemzetközi Valutaalap, sem az Európai Unió vezetői ugyanakkor nem vizsgálták meg sem Argentína, sem Görögország esetében ezeket a sajátos gyökereket,

jellemzőket. És sohasem készítettek egyetlen hatástanulmányt sem arra vonatkozóan, hogy milyen társadalmi és gazdasági következményekkel járhatnak az általuk javasolt és indokoltnak vélt intézkedések. Éppen ezért nem vezettek azok sikerre. Alapvetően mindvégig az vezérelte őket, hogy a válságot lokalizálják, az ne terjedjen át más országokra,

**Görögország az elmúlt
két évben már hat
megszorítócsomag intéz-
kedéseit hajtotta végre...**

és az általuk képviselt pénzügyi intézmények, bankok, finanszírozók érdekeit a végtetekig érvényesítsék akár a teljes lakosság nyomorba döntése és emberek öngyilkosságba kergetése árán is. Éppen ezért az EU/IMF/ECB triumvirátusát nem csupán a sikertelen válságkezelés, a válság

elmélyítése, hanem a görög lakosság jelentős része nyomorba döntése, emberek öngyilkosságba úzése és a tüntetéseken elhunytak, megsérültek miatt is súlyos felelősség terheli.

Görögország az elmúlt két évben már hat megszorítócsomag intézkedéseit hajtotta végre, és még mindig csak rosszabbodik az állapota, egyre súlyosabb a gazdasági, társadalmi helyzete, egyre közelebb kerül a csődhez. Vannak olyan közgazdászok, mint például az osztrák Kunibert Raffer professzor, aki szerint a spekulánsoknak kedveznek a görög segélyek, a mentőcsomagokkal pedig több kárt okoztak az uniós vezetők az európai adófizetőknek, mintha hagyták volna Görögországot csődbe menni. 2010-ben, vagyis a válság kezdetén a görög államadósság a GDP 120 százalékán állt, 2013-ban pedig elérheti a 200 százalékot, vagyis Görögország helyzete javulás helyett ezen a téren is tovább romlott.²⁵ De az alapvetően ortodox gazdaságfilozófiai recepteket követő Spanyolország, Olaszország, Portugália és Írország helyzete is egyre kilátástalanabb.

**A MEGSZORÍTÓ INTÉZKEDÉSEK HATÁSAI A GÖRÖG GAZDASÁGRA
ÉS TÁRSADALOMRA**

A megszorító intézkedések súlyos következményekkel jártak a görög gazdaságra és társadalomra nézve.²⁶ Csupán 2010-ben 230 ezer ember veszítette el a munkáját. A munkanélküliségi ráta 2011 márciusában 16,2% volt, amely a legnagyobb érték azóta, hogy Görögország az euró-

zónához kapcsolódott. A Görög Statisztikai Hivatal (ELSTAT) kimutatásai szerint a munkanélküliség növekedése leginkább a fiatalokat érintette, amit az is mutat, hogy a 15–24 évesek körében a munkanélküliségi ráta elérte a 42,5%-ot, és a 25–34 évesek körében a 22,6 százalékot. A munkanélküliség jelentős és gyors növekedése két további problémát generált. Egyrészt egyre növekvő számú ember került pénzügyileg nehéz helyzetbe, mivel a görög társadalombiztosítási rendszer csak a munkanélküliség első 12 hónapjára nyújt védelmet, folyósít munkanélküliségi járadékot. A válság kitörését követő harmadik év végén, 2010-ben mintegy 811 ezer ember volt munkanélküli, és ebből mindössze 280 ezer kapott munkanélküliségi járadékot, kevesebb mint 500 eurót havonta. Másrészt Görögországban nem működik olyan formális rendszer, amely segítené a fiatalokat a munkaerőpiacra történő belépésben, vagy azokat a középkorúakat, akik elveszítették a munkájukat, a munkaerőpiacra való visszatérésben. Ezért Görögországban egyre nagyobb mértékben gyarapszik a tartósan munkanélküliek száma, valamint különösen a fiatalok közül egyre többen hagyják el az országot. A görög Munkaügyi Intézet becslései szerint, amelyet a két legnagyobb szakszervezet, a GSEE és az ADEDY működtet, a tartósan munkanélküliek aránya mintegy 5%-kal több a Görög Statisztikai Hivatal által hivatalosan kimutatottnál. A munkaügyi intézet igazgatója szerint a görög gazdaság legnagyobb problémája ma a munkanélküliség, és a fiskális problémák jelentős része ennek a következménye. Egyre több kutatás számol be arról, hogy egyre növekvő számú fiatal hagyja el az országot. A Kapa kutatóintézet 2010 augusztusában, a felsőoktatásban tanuló diákok körében végzett felmérése szerint 10 megkérdezett közül 7 válaszolta azt, hogy külföldön szándékozik munkát vállalni.²⁷ A munkájukat elvesztő emberek számának növekedése csak a jelzése annak, hogy Görögországban a pénzügyi és gazdasági világválság hatására az üzleti és a kereskedelmi szektor egyre rosszabb helyzetbe került, folyamatos likviditási problémákkal küzd, egyre több vállalkozás megy csődbe, és a görög állam sem rendelkezik forrásokkal munkahelyteremtésre, de még munkahelymegőrzésre sem. A görög gazdaság sajátos problémája, hogy a válság kitörése előtt a gazdaság fő húzóereje a háztartások fogyasztása volt, még 2009-ben is a háztartások fogyasztása a görög GDP 76,8%-át tette ki.²⁸ Az elmúlt évek megszorító intézkedései hatására a háztartások fogyasztása drasztikusan csökkent, ennek következtében

azonban az ország gazdasági teljesítménye is rohamosan lecsökkent, jelentősen felgyorsítva ezzel a csődbe jutó hazai vállalkozások számának és a munkanélküliségnek a növekedését.

1. táblázat: A háztartások fogyasztási kiadásainak alakulása a pénzügyi és gazdasági válság kitörése előtt és a kitörése után közvetlenül (a GDP százalékában)

	1999	2004	2009
1. Ciprus	81,1	75,6	77,4
2. Görögország	75,7	73,6	76,8
3. Bulgária	72,5	70,5	70,1
4. Málta	80,7	76,7	69,7
5. Portugália	62,2	62,8	63,9
6. Litvánia	66,6	65,8	63,7
7. Egyesült Királyság	62,1	61,3	62,0
8. Románia	71,0	68,1	61,2
9. Lengyelország	63,1	64,0	61,2
10. Lettország	61,0	61,2	61,1
11. Olaszország	60,8	59,4	60,4
12. Spanyolország	63,0	60,4	59,2
13. Szlovénia	59,3	56,8	58,0
14. Franciaország	55,0	55,9	57,3
15. Szlovákia	56,1	56,5	55,9
16. Németország	55,4	55,8	55,8
17. Ausztria	55,5	55,9	53,9
18. Magyarország	56,4	54,3	53,8
19. Észtország	62,0	59,3	52,9
20. Finnország	48,3	49,2	52,2
21. Cseh Köztársaság	54,7	51,5	51,0
22. Belgium	51,5	50,0	50,3
23. Dánia	48,6	47,5	48,4
24. Svédország	47,4	46,4	47,8
25. Írország	47,1	43,7	47,0
26. Hollandia	49,7	48,3	44,9
27. Luxemburg	46,9	44,3	36,9

Forrás: Europe in figures. Eurostat Yearbook, 2011, 54. o.

Mivel a háztartások fogyasztása volt a válság kitörése előtt a görög gazdaság egyik fő hajtóereje, a megszorító intézkedések a fogyasztások drasztikus csökkentésével felerősítették a gazdaság teljesítményének visszaesését, a gazdasági recesszió elmélyülését. Ennek következtében a görög vállalkozások jelentősen csökkentették az alkalmazottaik bérét, a magánszektorban dolgozók bére 10 és 20 százalék között csökkent, míg a közszférában dolgozók bére mintegy 20-30 százalékkal, és hasonló mértékben csökkentek a nyugdíjasok havi járandóságai is.

A megszorító intézkedések következtében a görög adók is jelentősen növekedtek 2010-től, és a görögök egyre kevesebbet költöttek. Ennek hatására a kiskereskedelmi forgalom mintegy 12%-kal csökkent, és mintegy 65 ezer boltot kellett bezárni. A bérek csökkenésének közvetett hatásaként jelentősen csökkentek a görög társadalombiztosítás bevételei. A görög Munkaügyi Intézet számításai szerint a bérek egyszázalékos csökkenése a legnagyobb görög társadalombiztosítási alap, az IKA esetében mintegy 115 millió euró veszteséget jelentett.²⁹ A növekvő munkanélküliség és a vállalkozások ugrásszerű megszűnésének hatására egyre többen kerültek pénzügyileg kilátástalan helyzetbe. A *New York Times* 2010. májusi tudósítása szerint Athénban mintegy 25 százalékkal nőtt meg a hajléktalanok száma. Athén legnagyobb hajléktalanokat ellátó helyén mintegy 3500 ember kap élelmet és ruhákat, a válság hatására jelentősen megnőtt azoknak a száma, akik valamilyen ellátásért naponta felkeresik a menhelyet.

A menhelyet felkeresők életkora korábban 60 év volt átlagosan, amely mára 47 évre csökkent le a válság hatására a munkahelyüket vagy vállalkozásukat elvesztők számának ugrásszerű növekedésével.³⁰ A megszorító intézkedések ugyanakkor a szociális ellátások kiadásait is jelentősen csökkentették, az új igények számának megtöbbszöröződése ellenére. Az egyik legnagyobb felháborodást ezen a téren az a kormányzati intézkedés váltotta ki, amely a mozgáskorlátozottak számára kerekesszék és művégtag vásárlására fordítható támogatások keretét a felére csökkentette.

2. táblázat: A görög gazdaság és társadalom néhány fő jellemzőjének alakulása 2002 és 2012 között

	2002	2003	2004	2005	2006
Adósságállomány (milliárd euró)	159,2	168	183,2	195,4	224,2
Adósságállomány (a GDP százalékában)	101,7	97,4	98,6	100	106,1
A GDP növekedési rátája (%)	3,4	5,9	4,4	2,3	5,5
A költségvetési hiány (a GDP százalékában)	-4,8	-5,6	-7,5	-5,2	-5,7
Fizetésimérleg-hiány (a GDP százalékában)	-7,1	-6,8	-6,3	-6,7	-8,3
Export/import arány (%)	99,0	96,6	96,6	93,1	92,5
Az ipari termelés növekedési rátája (%)	0,2	0,5	0,7	-1,6	0,8
Az építőipari termelés növekedési rátája (%)	39,1	-5,7	-15,9	-38,7	3,6
CDS-kockázat (5 éves bps)	–	–	–	–	–
Összes foglalkoztatott (ezer fő, 15–64 évesek)	4101,9	4194,0	4251,0	4286,7	4365,3
Összes munkanélküli (100 ezer fő)	461,4	440,7	491,7	476,1	433,4
Munkanélküliségi ráta (%)	10,1	9,5	10,4	10,0	9,0
Fiatal munkanélküliek aránya (%, 15–24 évesek)	26,1	25,7	26,5	26,0	25,2

	2007	2008	2009	2010	2011
Adósságállomány (milliárd euró)	239,3	263,3	299,7	329,5	355,6
Adósságállomány (a GDP százalékában)	107,4	113	129,4	145	165,3
A GDP növekedési rátája (%)	3,5	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1
A költségvetési hiány (a GDP százalékában)	-6,5	-9,8	-15,6	-10,3	-9,1
Fizetésimérleg-hiány (a GDP százalékában)	-11,2	-13,6	-13,6	-12,1	-10,4
Export/import arány (%)	93,5	90,7	90,2	89,2	88,8
Az ipari termelés növekedési rátája (%)	2,3	-4,2	-9,2	-6,6	-8,1
Az építőipari termelés növekedési rátája (%)	14,3	7,7	-17,5	-29,2	-28,7
CDS-kockázat (5 éves bps)	–	–	215,9	1026,5	8453,3
Összes foglalkoztatott (ezer fő, 15–64 évesek)	4423,5	4473,7	4423,2	4306,5	4016,6
Összes munkanélküli (100 ezer fő)	405,9	377,2	470,4	627,6	874,9
Munkanélküliségi ráta (%)	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9
Fiatal munkanélküliek aránya (%, 15–24 évesek)	22,9	22,1	25,8	32,9	44,4

Forrás: Saját szerkesztés az Eurostat database, valamint a CMA Global Sovereign Credit Risk Reportjainak adatai alapján.

Folyamatosan megnőtt a hónapról hónapra nehéz pénzügyi helyzetben lévő háztartások száma, és felgyorsult az elszegényedés is Görögországban.³¹ Több egymástól függetlenül folyó kutatás is arra hívja fel a világ figyelmét, hogy a gazdasági válság hatására egyre több európai átlagember, különösen sok kisvállalkozó és munkanélküli menekül öngyilkosságba.³²

Görögországban 2007 és 2009 között az öngyilkossági ráták 17 százalékkal, míg Írországból 13 százalékkal emelkedtek meg. David Stuckler, a cambridge-i egyetem szociológiai professzora tapasztalatai szerint az öngyilkossághoz vezető utat az hozza létre egy egyébként életerős ember lelkében, hogy megfogható közelségben eltűnik minden kapaszkodó. Sehol sincs valamiféle utolsó menedék, amely biztos fedezékül szolgálhatna a maga és családja számára, amíg a válság el nem múlik. De az egyre romló életkörülmények hatása az EU-skepticizmus növekedésében egyre inkább tetten érhető.³³

A pénzügyi válság a centrumból, a legfőbb centrumországból, az Egyesült Államokból indult el, de végül a perifériákon lévő országok, így például Görögország szenvedték meg leginkább. A centrumországok, eddig úgy tűnik, sikeresen tolták a tőlük indult pénzügyi, gazdasági válság súlyosabb következményeit a periféria országaira, de nem kell különösebb jóstehetség ahhoz, hogy belássuk, hosszú távon ez a politika vissza fog ütni, és egyre nagyobb feszültséget fog okozni a centrum- és perifériaországok között, és ma már egyre inkább mind a centrum-, mind a perifériaországokon belül is. A válságon busásan meggazdagodott elitek és a teljesen elnyomorodott tömegek között. Ezt a folyamatot eklatánsan támasztják alá például azok az egyre nagyobb tömegeket megmozgató utcai demonstrációk, amelyek manapság rendszeressé váltak Európa, különösen Görögország utcáin. Ma már nemcsak Magyarországon követelnek valódi rendszerváltást az emberek, hanem az egész világon, de elsősorban is Európában. Az adósságválság és az azt kísérő megszorítások következményeként a különféle tiltakozások, a sztrájkok, tüntetések általánossá váltak az Európai Unió leginkább érintett országaiban. Kezdetben a balti államokban és Izlandon, majd 2010-től Görögországban, Franciaországban, az Egyesült Királyságban és Észak-Írországból, míg 2011-től Portugáliában, Olaszországban és Spanyolországban váltak leginkább jellemzővé ezek a megmozdulások. Ma már egyre inkább attól tartanak egyes dél-európai hatóságok, hogy a pénz-

ügyi, gazdasági, társadalmi válság miatt az emberekben felgyülemelő indulatok és harag erőszakos cselekményekben fog testet ölteni. Görögországban a megszorításellenes tüntetéseket kezdettől fogva anarchista szélsőségesek akciói kísérték.

3. táblázat: Jelentősebb megszorító intézkedések elleni tüntetések Görögországban a gazdasági válság kitörése óta

<i>Időpont</i>	<i>Részvevők, főbb követelések</i>
2013. január	2013. január 30-án görög munkások törtek be a görög munkaügyi miniszter irodájába. A rendőrség 30 tiltakozót tartóztatott le az incidens során.
2013. január	2013. január 27-én több szakszervezet aktivistái tüntettek a földalattiban dolgozó társaikkal szolidaritást vállalva.
2013. január	2013. január 22-én az állami irányítású elektromos művek székháza előtt tüntettek, mivel a vállalat 15 százalékos áremelést jelentett be 2013-ra.
2012. december	2012. december 20-án görög nyugdíjasok demonstráltak a görög Pénzügyminisztérium előtt, a kormánynak a nyugdíjak újabb megkurtítására vonatkozó tervei ellen.
2012. december	2012. december 18-án az állami irányítású Hellenic Post Bank alkalmazottai tüntettek a bank eladása és az alkalmazottak számának drasztikus csökkentése ellen.
2012. október	2012. október 17-én az orvosok, az ügyvédek és az újságírók vonultak az utcára az újabb megszorítások hatására.
2012. október	2012. október 10-én 40 ezer, kezdetben békés Merkel-ellenes tüntető vált agresszívvé, mikor maszkos fiatalok támadtak a rendőrségi barikádokra.
2012. szeptember	2012. szeptember 8-án a rendőrök és a tűzoltók vonultak az utcára a megszorító intézkedések ellen.
2012. április	2012. április 5-én egy nyugdíjas, Dimitris Christoulas öngyilkossága nyomán törtek ki tiltakozások, aki a kukákban való guberálás helyett inkább öngyilkosságba menekült.
2012. február	2012. február 12-én több 100 ezer ember tüntetett a görög parlament épülete előtt a Lukasz Papademosz „EU/IMF/ECB-gondnok” kormánya által hozott megszorító intézkedések ellen.
2011. december	2011. december 6-án ismét több ezer felvonuló emlékezett meg Alexandrosz Grigoropoulosz három éve bekövetkezett haláláról.

<i>Időpont</i>	<i>Résztevők, főbb követelések</i>
2011. november	2011. november 17-én több mint 50 ezer ember vonult végig Athén utcáin, a folyamatos tiltakozások részeként, amely a Papandreou-kormány lemondásához vezetett.
2011. október	2011 októberében, a gazdasági válság kezdete óta Görögországban tapasztalható legnagyobb tiltakozási hullám következtében, valóságos csatatérre váltak Athén utcái a tiltakozók és a rendőrség összecsapásai nyomán. Október 5-én általános sztrájkkal indultak a tiltakozások, melyet a rendőrség és a fiatalok szabályos utcai harcai tettek örökre emlékezetessé. A rendőrség 10 fiatalt letartóztatott. Október 19-től újabb tiltakozások és sztrájkok szerveződtek, amelyeket a tengerészek sztrájkja vezetett be 17-én, a szigetek közötti közlekedés leállítására miatt. Ezt a vámtisztviselők és az olajfinomítók munkásainak 24 órás munkabeszüntetése követte. Ennek másnapján a görög kommunista párt tagjai, akik egy társuk halála miatt tiltakoztak, és az anarchisták megpróbálták betörni a parlament épületébe.
2011. június	2011. június 28-án azok a görög szakszervezetek, amelyek meghatározó befolyással bírnak az ország közalkalmazottai, elsősorban az egészségügyi, közlekedési, oktatási alkalmazottai és kormányzati alkalmazottai körében, 48 órás sztrájkot hirdettek meg a görög kormányzat által meghirdetett legújabb megszorító intézkedések ellen. A demonstrálók több görög városban összecsaptak a rendőrökkel. A jelentések szerint 99 ember került kórházba, és 270 embert tartóztattak le.
2011. május	2011. május 25-én mintegy 30 ezer felháborodott ember tüntetett a görög parlament előtt a gazdasági válság ellen. Hasonló tüntetések zajlottak le Thesszalonikiben, Pátraszban és Iráklionban.
2011. február	2011. február 23-án szemtanúk szerint mintegy 100 ezer munkás, nyugdíjas és diák tüntetett a görög Parlament előtt az újabb megszorító intézkedések ellen. Ez volt a legnagyobb tüntetés a 2008. december 6-i felkelés óta. A rendőrök könnygázzal és füstbombákkal igyekeztek szétosztatni a tömeget, és összecsaptak a tüntetőkkel. Ennek során 15 rendőr és 10 civil sérült meg, egy újságíró égési sérülést szenvedett. A görög rendőrség 26 tiltakozót állított elő. ³⁴

<i>Időpont</i>	<i>Résztevők, főbb követelések</i>
2010. december	2010. december 10-én általános sztrájk tört ki a görög kormány és az IMF/EU/ECB által javasolt megszorító intézkedések ellen. 2010. december 6-án ismét több ezer demonstráló emlékezett meg a 2008. decemberi felkelés második évfordulójáról Görögország-szerte.
2010. május	2010. május 5–6-án több százezer ember, egyes becslések szerint mintegy 500 ezer vonult végig Athén utcáin. A demonstrálók egy nagyobb csoportja megostromolta a görög parlament épületét a Syntagma téren, ahol összetűzésbe kerültek a rendőrséggel. A tüntetők felgyújtották a Stadiou utcában lévő bankfiókot, amelynek következményeként három banki alkalmazott meghalt.
2009. december	2009. december 6-án több ezer ember vonult végig Görögország nagyobb városainak utcáin a 2008. december 6-i felvonulásra emlékezve. Közel ezer embert állítottak elő, és tartóztattak le a demonstráció kezdete előtt és alatt.
2008. december	2008. december 6-án több héten át tartó zavargások törtek ki Görögország-szerte, amikor egy megszorító intézkedések elleni demonstráció során két rendőr megölt egy 15 éves diákot, Alexandrosz Grigoropouloszt Athén központi Exarcheia negyedében. A gyilkosság után hatalmas tömegdemonstrációkra és zavargásokra került sor Thesszalonikiben és más görög városokban is. ³⁵ Szolidaritási tiltakozó megmozdulásokat tartottak a világ 70 nagyvárosában, többek között Londonban, Párizsban, Brüsszelben, Rómában, Dublinban, Berlinben, Frankfurtban, Madridban, Barcelonában, Amszterdamban, Hágában, Koppenhágában, Bordeaux-ban, Kölnben, Sevilleben, Nicosiában. ³⁶

*Forrás: Saját szerkesztés a forrásként szolgáló könyv és újságcikkek, valamint az Euronews és a Wikipédia görög tiltakozásokról hírt adó honlapjainak adatai alapján.*³⁷

NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

A megszorító intézkedések hívei szerint a kormányzati kiadások jelentős csökkentése elsősorban azzal fejt ki pozitív hatását, hogy megváltoztatja a jövőbeni várakozásokat a kormányzati kiadások és az adók alakulását illetően, és ennek következtében ösztönözni fogja a magánszektor fogyasztását és végső soron a gazdaság bővülését.³⁸ Görögországban ezzel

szemben a megszorító intézkedések végzetesen felgyorsították a gazdaság zsugorodását, különösen azért, mert korábban a gazdasági növekedés egyik fő motorja a háztartási fogyasztás volt. A GDP csökkenése hatására a hitelminősítők a GDP-arányos adósságállomány növekedése miatt leértékelték az ország hitelbesorolását, aminek a hatására jelentősen megnőttek az adósságfinanszírozás költségei. Ráadásul a leértékelések miatt kitört pánik hatására a görögök kivették pénzüket a bankokból, és ennek következtében mintegy 40 milliárd euróval csökkent a pénzügyi tartalékok mértéke Görögországban. Az adósságállomány ugrásszerűen megnőtt költségeit újabb megszorító intézkedésekkel kívánták orvosolni, aminek következményeként azonban tovább csökkent a gazdasági növekedés, és egyre inkább felgyorsult a görög gazdaság és társadalom összeomlása. Ma már nincs olyan szakértő, aki bármilyen kiutat látna ebből a helyzetből, sőt egyre többen vélik úgy, hogy Görögország és az eurózóna többi országa is jobban járt volna, ha egész egyszerűen hagyják csődbe menni, vagy inkább gazdaságélénkítésre használják fel azokat a forrásokat, amelyeket eddig a görög csőd elkerülésére, elsősorban a görög gazdaságot felelőtlenül finanszírozó külföldi bankok és pénzügyi befektetők megmentésére folyósítottak. Mindenesetre egyvalami egyértelművé vált: az EU/IMF/ECB trojka válságkezelési intézkedései nem megoldották, hanem elmélyítették a válságot, kudarcot vallottak.

Paul Krugman Nobel-díjas közgazdász szerint egy ország gazdasága egyáltalán nem úgy működik, mint egy otthoni háztartás. A gazdaságban ugyanis egy ember kiadásai a másíknak jövedelmet jelentenek. Amennyiben valaki korlátozza a kiadásait, akkor a gazdaság könnyen a takarékoság csapdájába eshet, aminek következményeként a recesszió elmélyülhet, és a GDP tovább csökkenhet.³⁹

A megszorító programok ellentmondásos, kontraproduktív jellegére már több IMF-szakértő is rámutatott korábban, értékelve az IMF-programok eredményességét. Legutóbb Olivier Blanchard és Daniel Leigh tanulmánya állapította meg azt, hogy a fiskális intézkedések hatásai a gazdasági növekedésre nézve jóval kedvezőtlenebbek voltak, mint azt a szakértők eleve feltételezték. Vagyis a megszorító intézkedések jelentős gazdasági visszaesést és munkanélküliség-növekedést eredményeztek az elemzők várakozásai ellenére.⁴⁰

Az elmúlt évek milliókat tettek munkanélkülivé, a keletkezett adósságteher pedig évtizedekig nehezedik majd a tagállamok vállára. A válság

következtében a társadalmi kohézió megrekedt, ennek következtében naponta kíméletlenül szembesülünk az európai társadalom előtt álló kihívásokkal. Időközben azonban a világgazdaság tovább haladt előre. Egész Európa jövőjét az fogja meghatározni, hogy most hogyan reagálunk a történésekre. A válság egyre több embernek nyitotta fel a szemét: felismertük, hogy ha a szokásos, megszokott módon működünk tovább, akkor fokozatos hanyatlás vár ránk, és az új világrendben másodrendű tényezővé válunk. Európa számára eljött az igazság pillanata, elérkezett az idő, hogy merészen és határozottan, és mindenekelőtt a tagállamok állampolgárainak érdekeit szem előtt tartva lépjen fel. Ezért egyre többen azonosulnak azzal a nézettel, hogy az állami és a lakossági eladósodás terheit a kirobbant pénzügyi és gazdasági válság fő felelőseire, a transznacionális bankokra kell hárítani, mégpedig globális adó formájában. A közgazdasági tudományos fórumoknak, akadémiai szintű vitáknak évtizedek óta központi jelentőségű témája volt az elmúlt évtizedek során gigantikus méretűre növekvő vállalatbirodalmak megadóztatásának kérdése. A közteherviselésből egyre csekélyebb mértékben részesedő, privilégiumai révén az adózás alól világszerte sikerrel kibúvó pénzügyi szféra azonban mindeddig sikerrel meggátolta, hogy akár szakmai viták tárgyává váljon megadóztatásának kérdése. Ezért történelmi léptékű döntést hozott az Európai Unió gazdasági bizottsága, amikor 2012. április 25-én döntött arról, hogy támogatja a pénzügyi tranzakciós adó bevezetését az Európai Unióban. Ezzel Európa vezető politikusai is az úgynevezett unortodox gazdaságpolitika követőinek útjára léptek. Nagy reményekkel várjuk a folytatást annak érdekében, hogy Európa valóban megerősödve kerüljön ki a pénzügyi és gazdasági válságból.

Európának ugyanis vissza kell térnie a helyes kerékvágásba, ahonnan évtizedekkel ezelőtt letért. A tagállamok állampolgárai érdekeinek érvényesítése mindenféle jól hangzó globális célnál előbbre való. Nem az Európai Egyesült Államokat kell megvalósítanunk, és nem elég kizárólag a banki veszteségek kezelésére, a pénzpiacok egészségének helyreállítására, fiskális célokra, az euróövezet erős politikai koordinációjára, a válságból való sikeres kilábalásra összpontosítanunk. Ennél sokkal meszebbre kell tekintenünk, egy olyan Európai Közösséget kell tudnunk felépíteni, ahol minden európai állampolgár sokkal boldogabbnak és elégedettebbnek érezheti majd magát, mint manapság, sőt mint annak előtte bármikor.

JEGYZETEK

- ¹ European sovereign debt crisis – Wikipedia, the free encyclopedia. http://en.wikipedia.org/wiki/European_sovereign_debt_crisis
- ² *The Production Index in Industry recorded a decline of 8.0% in March 2011 compared with March 2010.* Hellenic Republic Hellenic Statistical Authority, Piraeus, 10 May 2011. www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0503/PressReleases/A0503_DKT21_DT_MM_03_2011_01_P_EN.pdf
- ³ Downward trend for the garment industry of the Greece. Textile Industry News, 8 April 2011. www.thetextileicon.com/blog/2011/07/garment-industry-of-greece-in-yawning-catastrophe/
- ⁴ Hellenic Republic Hellenic Statistical Authority, Piraeus, Evolution of the Production Index in Construction (1st Quarter 2000–1st Quarter 2011). www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A1399&r_param=DKT66&y_param=2010_04&mytabs=0
- ⁵ *Unemployment rate at 15.8% in April 2011.* Hellenic Republic Hellenic Statistical Authority, Piraeus, 19 July 2011. www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO02_DT_MM_04_2011_01_F_EN.pdf
- ⁶ Forrás: Greece Government Bond 10 Year Yield. Trading Economics, 1 August 2011. www.tradingeconomics.com/greece/government-bond-yield
- ⁷ Gabi Thesing–Flavia Krause-Jackson: *Greece Faces ‘Unprecedented’ Cuts as \$159B Rescue Nears.* Bloomberg, May 3 2010. www.bloomberg.com/news/2010-05-02/greece-faces-unprecedented-cuts-as-159b-rescue-nears.html
- ⁸ *Πάγωμα μισθών και περικοπές επιδομάτων ανακοίνωσε η κυβέρνηση* (A kormányzat által bejelentett kiadáscsökkentések, valamint bérfizetés-befagyasztások). Enet.gr., 9 February 2010. www.enet.gr/?i=news.el.article&id=130472 (Letöltés: 2012. augusztus 29.)
- ⁹ Ingrid Melander: *Greek parliament passes austerity bill.* Reuters, 5 March 2010. www.reuters.com/article/2010/03/05/greece-vote-idUSATH00527020100305?type=usDollarRpt (Letöltés: 2012. augusztus 29.); *Αζέχαστη (!) και δυσόιωνη η 3η Μαρτίου* (A felejthetetlen és baljós március harmadika). Enet.gr., 4 March 2010. www.enet.gr/?i=issue.el.home&date=04/03/2010&id=137789 (Letöltés: 2012. augusztus 29.)
- ¹⁰ *Greek minister says IMF debt talks are ‘going well’.* BBC News, 25 April 2010. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8642941.stm> (Letöltés: 2012. augusztus 30.)
- ¹¹ *Three Reported Killed in Greek Protests.* The New York Times, 5 May 2010. www.nytimes.com/2010/05/06/world/europe/06greece.html?_r=1&src=me (Letöltés: 2012. augusztus 30.)

- ¹² Greek government-debt crisis – Wikipedia, the free encyclopedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Greek_government-debt_crisis#cite_note-174 (Letöltés: 2012. szeptember 2.)
- ¹³ Harry Papachristou: *Factbox: Greece's revised austerity plan*. Reuters.com, June 24, 2011. <http://uk.reuters.com/article/2011/06/24/us-greece-austerity-idUKTRE75N29420110624> (Letöltés: 2013. február 4.)
- ¹⁴ Harry Papachristou: *Factbox: Greek austerity and reform measures*. Reuters.com, Feb 19, 2012. www.reuters.com/article/2012/02/19/us-greece-austerity-idUSTRE81I05T20120219 (Letöltés: 2013. február 4.)
- ¹⁵ *Clashes in Greece ahead of key austerity vote*. BBC News Europe, 7 November 2012. www.bbc.co.uk/news/business-20221111 (Letöltés: 2013. február 4.)
- ¹⁶ Jason Manolopoulos: *Greece's 'Odious' Debt. The Looting of the Hellenic Republic by the Euro, the Political Elite and the Investment Community*. Anthem Press, London, New York, 2011, 1. o.
- ¹⁷ Az argentin pénzügyi válság okairól, főbb jellemzőiről lásd részletesebben Novoszáth Péter: *Az argentin pénzügyi válság anatómiája*. Polgári Szemle, 2007. április. www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=181&paging=1
- ¹⁸ Manolopoulos, i. m. 3. o.
- ¹⁹ Mark Weisbrot: *Central Bank Independence: From Whom?* The Guardian Unlimited on February 15, 2010. www.huffingtonpost.com/mark-weisbrot/central-bank-independence_b_466348.html
- ²⁰ J. E. Stiglitz: *Public Policies and Macroeconomic Strategies of the New Emerging Giants*. Conference on Strategies for Emerging Markets, Caracas, Venezuela, October 2007, 50. o.
- ²¹ Uo. 39. o.
- ²² Central Bank – Wikipedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Central_bank
- ²³ Például Alberto Alesina: *Politics and Business Cycles in Industrial Democracies*. Economic Policy, Vol. 8, Spring 1989, 58–98. o.; vagy Vittorio Grilli–Donato Masciandaro–Guido Tabellini: *Political and Monetary Institutions and Public Finance Policies in the Industrial Countries*. Economic Policy, Vol. 13 (October 1991), 341–392. o.
- ²⁴ Alberto Alesina–Lawrence H. Summers: *Central Bank Independence and Macroeconomic Performance. Some Comparative Evidence*. Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 25, No. 2., May 1993, 151–162. o. <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-879%28199305%2925%3A2%3C151%3ACBIAMP%3E2.0.CO%3B2-T>
- ²⁵ Kiderült, mi tüzelte fel a spekulánsokat. Hír Tv, 2012. június 15. <http://m.mno.hu/hirtvkulfold/kiderult-mi-tuzelte-fol-a-spekulansokat-video-1084060> (Letöltés: 2012. augusztus 30.)
- ²⁶ Nick Malkoutzis: *Greece – a Year in Crisis*. Examining the Social and Political Impact

of an Unprecedented Austerity Programme, Friedrich Ebert Stiftung, International Policy Analysis, June 2011.

²⁷ Uo. 2. o.

²⁸ *Europe in figures*. Eurostat yearbook 2011, 54. o.

²⁹ Malkoutzis, i. m. 3. o.

³⁰ Thomas Landon Jr.: *Money Troubles Take Personal Toll in Greece*. The New York Times, May 15, 2011. www.nytimes.com/2011/05/16/business/global/16drachma.html?pagewanted=all&_r=0 (Letöltés: 2012. október 22.)

³¹ Flash Eurobarometer 338. Monitoring the social impact of the crisis: public perceptions in the European Union (wave 6). European Commission, April 2012, 9–43. o. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (Letöltés: 2012. május 13.)

³² Derek Gatopulos: *Psychiatric Group warns of surge in Greek suicides*. MSNBC.com, 2010. www.msnbc.msn.com/id/38695457/ns/world_news-europe/t/psychiatric-group-warns-surge-greek-suicides/#.T7PNl82z4V8 (Letöltés: 2012. április 27.); Kate Kelland: *Financial crisis boosts European suicide rates, especially in Greece, Ireland*. Reuters.com, FaithWorld, July 8, 2011. <http://blogs.reuters.com/faithworld/2011/07/08/financial-crisis-boosts-european-suicide-rates-especially-in-greece-ireland/> (Letöltés: 2012. április 27.)

³³ Special Eurobarometer 379. Future of Europe. European Commission, April 2012, 9. o. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (Letöltés: 2012. május 13.)

³⁴ *Thousands march as Greece protests turn violent*. ABC News (Australian Broadcasting Corporation), Feb 24, 2011. www.abc.net.au/news/2011-02-24/thousands-march-as-greece-protests-turn-violent/1955586 (Letöltés: 2012. október 20.)

³⁵ Dina Kyriakidou–Daniel Flynn: *UPDATE 1-Greek PM vows to fight corruption after 11-day protest*. Reuters.com, Dec 16, 2008. www.reuters.com/article/2008/12/16/greece-unrest-idUSLG11802720081216 (Letöltés: 2012. október 20.)

³⁶ James Thompson: *Student Protests in Greece Continue*. WessexScene.co.uk., 23 January 2009. <http://wscene.dev.susu.org/news/3030?print> (Letöltés: 2012. október 20.)

³⁷ *Revolt and Crisis in Greece*. Eds.: Dimitris Dalakoglou, Antonis Vradis, AK Press, Occupied London, 2011.; 2008 Greek riots – Wikipedia, the free encyclopedia. http://en.wikipedia.org/wiki/2008_Greek_riots (Letöltés: 2011. július 29.); 2010–2011 Greek protests – Wikipedia, the free encyclopedia. http://en.wikipedia.org/wiki/2010-2011_Greek_protests (Letöltés: 2011. július 29.); *Protests in Greece*. euronews.com. www.euronews.com/tag/protests-in-greece/ (Letöltés: 2012. október 20.)

³⁸ Austerity – Wikipedia, the free encyclopedia. <http://en.wikipedia.org/wiki/Austerity> (Letöltés: 2012. október 22.)

- ³⁹ Paul Krugman: *The Austerity Agenda*. The New York Times, May 31, 2012. www.nytimes.com/2012/06/01/opinion/krugman-the-austerity-agenda.html?_r=0 (Letöltés: 2013. február 6.)
- ⁴⁰ Olivier Blanchard–Daniel Leigh: *Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers*. International Monetary Fund, Working Paper, January 2013.